

Дічек Н.П., доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу історії та філософії освіти Інституту педагогіки НАПН України

ДІЯЛЬНІСТЬ УЧЕНОГО ЯК МІКРОІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ОЛЕКСАНДРА САВЧЕНКО

На початку XXI ст. авторитетні міжнародні гуманітарні організації, зокрема ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, розробили для освітнього загалу концептуальні моделі для створення на їх основі освітніх програм, які у процесі навчання мають забезпечити формування у молодого покоління планети чотирьох ключових життєвих навичок або ключових психосоціальних компетентностей, присутніх для людини XXI ст., а саме: вчитися знати (пізнавати, вчитися); вчитися застосовувати знання (діяти); вчитися бути (жити у злагоді з собою); вчитися жити разом (жити у мирі та злагоді з іншими) [1]. Вибравши євроінтеграційний вектор розвитку, Україна оновлює свою освітню галузь у дусі трендів освітньої політики Європейського Союзу, спрямованої на реалізацію згаданого компетентнісного підходу.

Однак не варто думати, що сучасні реформи в українській освіті здійснюються, так би мовити, з нульової теоретичної і методичної позначки або базуються виключно на зарубіжних ідеях і розробках. Якщо взяти до розгляду історію початкової освіти в незалежній Україні, тобто за останні близько 30 років, то констатуємо вагомий здобутки наших учених-дидактів і методистів щодо забезпечення всебічного розвитку дитини-учня відповідно до її вікових та індивідуальних психофізичних особливостей і потреб, щодо формування в неї творчого мислення, допитливості, уміння прикладати здобуті знання до вирішення практичних завдань. І одну з провідних позицій серед українських учених-педагогів займає академік Олександра Яківна Савченко. З розмаїття її наукових ідей зосередимося на аналітичному висвітленні лише тези «вчити вчитися», що є № 1 у переліку ключових життєвих навичок людини XXI ст.

Важливим завданням учителя початкових класів О. Савченко вважала навчити дитину вчитися, яке обґрунтувала ще 1979 р. у статті «Навчати дітей учитися», де наголосила, що вчителям слід зосереджувати увагу не на формальному нагромадженні знань у молодших школярів, а саме на формуванні їхніх пізнавальних умінь, пробудженні в них допитливості, спостережливості, зацікавленості навколишнім світом, бажання якомога більше пізнати і вміти. Водночас навчання, обстоювала вона, має бути «захоплюючим», цікавим, але «інтерес не має нічого спільного з розважальністю, яка не містить пізнавальної мети. Істинний інтерес до пізнання виникає у тих випадках, коли воно пов'язане з вирішенням проблеми. Це означає, що кожен урок повинен носити пізнавальний характер і при цьому захоплювати своїм змістом та способом викладу» [2, с.68]. Учена доводила, що вміння вчитися формується у молодших школярів разом із виробленням вміння міркувати, із розвитком пізнавальних здібностей у процесі навчальної діяльності, тому головним завданням початкової школи вважала формування особистості, яка вміє і хоче навчатися, яка оволоділа «певними організаційними і мисленнєвими навичками». Повністю сучасно звучать слова з тієї давньої статті: «Навчити дитину вчитися – означає підготувати її до самостійного життя» [2, с.70].

Винятково вагомим засобом формування пізнавальних і мисленнєвих умінь є шкільна навчальна книга, підручник. У їх творенні О. Савченко обґрунтувала доцільність йти не шляхом спрощення змісту таких книг, а шляхом їх адаптування до різних можливостей, здібностей та інтересів дітей, доповнюючи обов'язковий для вивчення матеріал різноманітним додатковим. Тобто ще у добу уніфікації підручників обстоювала необхідність нового підходу до їх творення – диференційованого, аби кожен учень міг знайти щось цікаво-корисне для себе, що

допомагало б у пізнанні. Однак не лише на сторінках своїх дидактико-теоретичних праць учена обстоювала таку ідею, а й втілювала її у своїх навчальних книгах для школярів, розроблюючи нові на той час навчально-методичні комплекти для початкової школи – книги для читання, хрестоматії, збірники додаткових завдань і вправ, трохи згодом – робочі зошити з друкованою основою. Реалізацію цих задумів О. Савченко розпочала ще у 1980-х роках, а в 1990-х видала серію з дев'яти посібників розвивального характеру «Умій вчитися» для учнів початкової школи, спрямованих на розвиток у них пізнавальної активності і самостійності мислення, вміння читати з розумінням, висловлювати і обґрунтовувати власну думку усно і письмово, на збудження пильної зацікавленості доколишнім світом на підставі задіяння таких природних інструментів активного пізнання, як «чутливе вухо, гострий зір, вправна рука, чітке мислення. Ці дорогоцінні якості мислячої людини рідко кому дарує природа, їх потрібно розвивати» [3, с.110]. Слід наголосити, що її книги були не розрізненими, окремими виданнями, а низкою книг, підпорядкованих дидактичній ідеї системного, поетапного і послідовного підходу до формування у школярів уміння вчитися на основі доцільно дібраних чи придуманих автором різноманітних вправ і вигадливих завдань різного рівня складності, з детально вивіреним оформленням і структуруванням матеріалу, копіткою роботою автора над яскравим, цікавим для дитини, унаочненням навчального контенту.

Методичні поради і рекомендації щодо шляхів реалізації тези «вчити вчитися» О. Савченко створювала не лише для вчителів початкової школи, а й для учнів. Маємо на увазі її навчальний посібник для молодших школярів «Розвивай свої здібності» (1996), що справив значний вплив на розвиток початкового навчання в українській школі, оскільки, по-перше, у ньому було узагальнено тривалі експериментальні спостереження автора і вироблений на їх підставі корисний навчальний матеріал, по-друге, посібник давав можливість самостійної (або разом із батьками) роботи дитини у позанавчальний час, що створювало додатковий канал формування вміння вчитися на підставі найвагомішого мотиву навчальної діяльності – пізнавального інтересу [3].

Додамо, що вже у 1980-і роки О. Савченко долучилася до визначення змісту і програм української початкової школи: за її активної участі було розроблено новаційну міжпредметну програму «Формування загальнонавчальних умінь і навичок», що охоплювала 4 групи вмінь – організаційні, загальноомовленнєві, загальнопізнавальні, контрольні-оцінні – і входила до програм початкових класів України з 1986 р. [5, с.220-221]. Фактично вітоді навчальні програми для української початкової школи і донині розробляються за участі і керівництва Олександри Яківни.

Обґрунтовану ще у 1970-і роки дидактичну тезу «вчити вчитися» О. Савченко продовжувала розвивати у наступні десятиліття. Теоретико- дидактичного узагальнення ця та інші ідеї вченої набули в її широко відомій книзі «Дидактика початкової школи» (1997), де розвиток загальнонавчальних умінь учнів учена доказово узгоджувала з розвитком інтелектуальної сфери дитини та її творчими здобутками у будь-якій сфері діяльності, пов'язаній з творчістю [4, с.171-172]. А в переробленому і переосмисленому автором відповідно до викликів цифрового середовища перевиданні книги (2012 р.), що призначалася для студентів – майбутніх учителів й орієнтувала їх на освіту дітей в інформаційному суспільстві XXI ст., тобто на інноваційний тип навчання [5, с.219], науковець виклала сутність і структуру вміння вчитися вже на підставі компетентнісного підходу. Умовою і результатом інноваційного типу навчання автор визначила сформованість в учнів *бажання і здатності самостійно вчитися* (курсив – О. Савченко), або компетентності «уміння самостійно вчитися» [там само]. Структуру цієї ключової компетентності вона розглядає як сукупність мотиваційного (ставлення і прагнення до навчання), змістового (відомі та нові знання, цінності, уміння, навички), діяльнісного (способи

реалізації виконання навчальної діяльності на різних рівнях складності), контрольної оцінювального (самоперевірка, самоконтроль досягнень), рефлексивно-корекційного (самопізнання і самоусвідомлення своїх пізнавальних можливостей, прагнення їх удосконалення) аспектів-складників [5, с.221-222]. На переконання О. Савченко, розвинутого вміння вчитися можна досягти лише у процесі цілеспрямованого спеціального формування кожного зазначеного його складника, що вимагає відображення у навчальних програмах і підручниках завдань з їх формування на різному предметному змісті, точного врахування в методиці вікових та індивідуальних особливостей дітей 6-10-річного віку, і відповідної професійної підготовки вчителя [там само].

У контексті реалізації концепції Нової української школи (з 2017-2018 рр.) колективом науковців Інституту педагогіки НАПН України за керівництва академіка О. Савченко було розроблено новаційну типову освітню програму для 3-4 класів закладів загальної середньої освіти, базовану на компетентнісних засадах. На основі конкурсу програм Наказом МОН України цю програму було затверджено [6]. Метою початкової освіти автори програми проголосили «всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей; розвиток самостійності, творчості, допитливості, що забезпечують її готовність до життя в демократичному й інформаційному суспільстві, продовження навчання в основній школі» [6].

Продовжуючи невтомно працювати над оновленням підходів до витворення навчальних книг для початкової школи, урізноманітнення їх змістового наповнення, О. Савченко працює на формування, становлення особистості дитини-школяря, прагне підготувати її до усвідомлення необхідності і потреби навчатися впродовж усього життя.

Список використаних джерел:

1. Драйден Г., Вос Дж. Революція в навчанні. Пер. з англ. М.Олійник. Львів: Літопис, 2005.
2. Савченко О.Я. Навчати дітей учитися. *Початкова школа*. 1979. № 11. С. 68–74.
3. Савченко О.Я. Розвивай свої здібності : навч. посіб. для молодших школярів. Київ : Освіта, 1996.
4. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. Київ : Абрис, 1997.
5. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. Київ : «Грамота», 2012.
6. Наказ МОН України від 8 жовтня 2019 року N 1273 «Про затвердження типових освітніх програм для 3 - 4 класів закладів загальної середньої освіти» <https://ips.ligazakon.net/document/MUS32496> (вилучено 17.10.2020)

Довгопол Ю.І., студентка 32 групи спеціальності «Початкова освіта. Англійська мова» КЗ КОР «Богуславський гуманітарний фаховий коледж імені І. С. Нечуя-Левицького»

ІННОВАЦІЙНА СУТНІСТЬ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Тема: Формування ключових та предметних компетентностей молодших школярів за допомогою сучасних медіатехнологій

Теорія і практика медіаосвіти в сучасному педагогічному дискурсі стає предметом наукового дослідження багатьох учених, активізує увагу до широкого кола проблем: дослідження мас-медіа в цілому, моделей і методів медіаосвіти,